

МИХ. ЯЛОВИЙ

«Перші хоробрі».

Ми—тільки перші хоробрі,
Мільйон підпирає нас.

Вас. Елан.

Затихли гармати, переорані шанці громадянської війни,—
життя вколисується на хвилях доби «великих робіт».

І на перепочивку до нових вибухів конденсованої енергії
мас увага відривається від щоденних біжучих турбот, щоб хоч
на момент можна було зупинитися на перейдених шляхах,
рукою сучасності прошупати рани минулого й тим прояснити
путь у майбутнє.

Не настав ще час підсумку всіх наших втрат, і тільки
окремі найбільш пекучі з них примушують нас одточувати свої
спогади.

В-осени минуло чотири роки з дня загибелі у Києві в тор-
турах денікинської охранки Михайличенка й Чумака і—п'ять
років відважної смерти на барикадах проти гетьманщини в Чер-
нигові—Андрія Заливчого.

Найбільш жорстокі етапи боротьби трудящого люду
України за своє визволення заллято кров'ю цих трьох «перших
хоробріх», що в найскрутніших умовах тодішньої реакції не
лишилися пасивними, не склали зброї, а віч-на-віч стали до бою.

Трагедією української революції, українських працюючих
мас в той час була майже повальна зрада української інтелі-
генції, що в рішучий момент випробовання залізом і кров'ю
відданності інтересам цієї революції й цих мас, опинилася на
боці ворога, пішла в найми до панства.

І для кожного більш-менш чесного пересічного інтелігента,
справді, треба було мати не аби якого відчуття пульсу життя,
щоб не втратити ґрунту під ногами, встояти під натиском
шкурництва й дезертирства, не скотитися в багно, коли не
шовіністичної реакції, то міщанської пасивності.

Психологія інтелігенції, то є продукційна психологія органі-
заційно-технічного виконавця пануючого класу. Психологія україн-
ського інтелігента в цьому відношенні загалом ріжнилася хіба
тільки тим, що повстала на ґрунті опору колоніальної буржуазії

тискам метрополії й тому несла в собі заряд енергії направлений на розрив існувавших господарсько-економічних зв'язків.

Але, розуміється,—«не в тому сила, що кобила сива, а в тому, як вона везе».

Кобила української інтелігенції повезла її уторованими шляхами створення власного бога, власної капіталістичної держави по «найкращих сучасних зразках».

І небагато було тих, що не впали ниць перед цим знайденим новітнім богом. Ще менше було тих, що не тільки не впали, а навпаки,—зважилися зняти голос протесту й стали до бою.

Одними з перших, з найкращих серед цих останніх були три згадані нами яскраві постаті інтелігентів-революціонерів, трибунів народного гніву, поета й письменників болів і страждань трудящого люду.

Іх шлях, іх світогляд був шляхом розвитку й світоглядом цих останніх небагатьох передових кол революційної української інтелігенції, що зв'язали свою долю з долею працюючих мас України.

Об'єктивні обставини переваги сільського господарства над фабрично-заводською промисловістю України спричинювалися до поповнення кадрів української інтелігенції, переважно, виходцями з сільських кол. Це походження накладало на всю психічну фізіономію інтелігенції незгладимі сліди, роблячи її дзеркалом селянської душі, зачепленої капіталістичним кінцем історичного розвитку за «живе» місце стику колонії й метрополії.

На цьому ґрунті й зросли серед української інтелігенції усі запашні квіти улюбленої нею ідеї національного відродження, як першого ступня до визволення соціального й боротьби за їх здійснення з боку усіх «пізнавших» себе індивідів, гордих своїм самопізнанням.

Ах, що то була за прекрасна ідея і яким раюванням вважалося її здійснення!

Нею жила (як показав потім історичний досвід) і та частина інтелігенції, що свідомо намагалася зв'язувати себе з молодим класом міста—пролетаріатом.

Але прикра дійсність першим же своїм ударом розвіяла маніловські мрії.

Локомотив історії може рухатися тільки вперед. Його можна на якийсь час зупинити, чи навіть дати «задній хід», але він біжить тільки вперед і тільки по одній колії, колії класової боротьби.

По цій колії мусила піти й українська інтелігенція.

Ідеї держави, культури, нації, старанно виплекані в професорських кабінетах, мусили зазнати переоцінки, переробки під ударами молотів революції.

ГНАТ МИХАЙЛИЧЕНКО

Ростерзаний деникинською контр-розвідкою
у Києві в грудні 1919 р.

«Демократизм» Центральної Ради, а потім імперіялістичного німецького недоноска—гетьманщини зробили першу практичну пробу цим чудовим ідеям.

Іх практикою наочно, як на екрані, висвітлювались інтереси «української держави», «української культури», «української нації», ототоженні з інтересами пануючих верств суспільства. Українська держава, культура, мова з уявних засобів визволення перетворювались в реальні засоби панування й то для тих і тільки для тих, хто тримав в своїх руках основний засіб всіх цих засобів—засоби виробництва.

«Правда колить очі». І найбільш чесні не могли встояти перед нею.

Самотяжіння ідей нації, держави, культури ставиться під знак запитання.

Починає ввижатися, що чудова ідея братнього співробітництва народів, з яких кожен вносить у світову скарбницю неповторні й самоцінні культурні надбання,—є дитячою іграшкою одірваних од життя мрійників; що од самої скарбниці тхне вже тяжким залеглим духом перестарілої «культури» пануючих класів, котрий забиває, нищить всі паростки справді народніх, в глибинах працюючого людю тілючих культурних зародків.

Рушиться довір'я до надкласовості усіх цих «категорій», а свідомість вже пронизує думка класового їх використання.

Але тягар минулого каменем давить на псіхіку. З заперечення надкласовості держави повстає перегибання палки в інший бік: заперечення самої держави, навіть як засобу до мети.

Антидержавництво являється безпосередньою реакцією на «українську державу», на державу взагалі.

В той же час, не дивлячись на підрив віри у надкласовість всіх «святих ідеалів», не дивлячись на цілком логично випливаюче звідси питання:—з ким іти, на який клас орієнтуватися,—інерція старого процесу думання примушує все ж робити стару ставку на індивідуумів, що волею й активністю своєю ведуть на боротьбу найбільш здатне до революційного підбурювання селянство.

На тлі антидержавництва ця ідеологія «революціонерів і маси» набула всіх ознак войовничого анархізму, що в першу чергу й за всяку ціну ставила собі за мету момент негативний—руйнуючий, а не позитивний, конструктивний, будівничий.

Од власної держави—до знищення всякої держави, од будівництва—до руйнування.

Але, розуміється, ця ідеологія не набула цілком закінченого, оформленого виявлення, вона не стала навіть програмовим завданням, бо вона була тільки тою тенденцією, в напрямку якої відбувся розрив старої ідеологічної концепції, що об'єктивно значило—наближення до ідеології повставшого пролетаріату.

Цей розрив, ударивши одним кінцем по державі, не міг другим своїм кінцем не повалити другого фетиша—парламентаризм, демократію.

Справді, хто сказав *а*, повинен сказати й *б*:—хто підвів свою руку на «сучасну державу», не міг не збити й тих підстав, на яких вона тримається.

Коштовні зразки «демократичного» виявлення волі народніх мас «передових» демократій заходу, що гризли одне одному горло, концентрація під машкарою формального демократизму реакційних сил у Києві й Петербузі—не могли привабити до себе чесних революціонерів.

І тому лахміття формального демократизму було безжалісно здерто й викинуто геть на смітник історії.

Лишилась ініціативна революційна меншість, що гуртує навколо себе працюючі маси й критерієм демократії вважає забезпечення інтересів цих мас.

Звідки вона походить, на кого сперається, що конкретно мислить в самому терміні працюючі маси,—над цим зразу не могла зупинити своєї уваги засліплена власними неймовірно важливими «винаходами» на полі суспільної філософії ця ініціативна меншість.

Об'єктивно в соціальному своєму ґрунті вона відбивала настрої й жадання піднесених революційним вибухом на щабель класової свідомости напівпролетарських селянських мас, котрі плутаючись і спотикаючись йшли назустріч повставшому організованому, класово свідомому промислового пролетаріатові міста.

Але суб'єктивно вона вважала себе просто ініціативною революційною меншістю, чинником історичних подій, для якої співзвучні їй працюючі маси були тільки засобом.

Та кріт історії робить свою роботу:—він рие.

І немає в процесі розвитку суспільства інших перепон,—крім власного їх заперечення,—котрі б не піддалися цьому підриву, як немає причин цього підриву не бачити, не прийняти, не усвідомити для всіх тих, хто має вуха, щоб чути, й очі, щоб бачити.

Перманентне пересування фронтів громадянської війни на території України, приплив і одплив хвиль пролетарської революції остаточно розвіяли романтизм революційної боротьби. До революції треба було ставати не з словесним патосом ініціативної меншости, а з засуканими рукавами дбайливого, тверезого й певного в свідомости своєї мети й засобів до неї робітника.

А між тим занадто загальна й невиразна позиція орієнтації на працюючі маси фактично ховала в собі орієнтацію на досить різнорідні, переважно селянські кола суспільства, котрі не були збиті, об'єднані між собою спільністю й тотожністю своїх інтересів, цілей і настроїв. Їх селянські навички робили їх невитриманими в революційних боях, непослідовними, залежними від тимчасових і часто випадкових настроїв

та інтересів. Така армія революціонерів могла (й фактично це робила), об'єднавшись на спільності настроїв моменту, перекинути до гори якого-будь ворога, але вона не здатна була до систематичної упертої послідовної боротьби крок за кроком, до закріплення завойованих позицій і—на основі їх—до розгортання плану дальшого наступу, завоювання дальших позицій.

До того ж поглиблення класової боротьби, перехід од поверхових привабливих кличів до конкретного втілення їх в соціально-економічних відносинах виявили всю розбіжність класових інтересів цієї маси, що в бік одного свого полюса далеко випирала за рямці «працюючих».

І формула працюючих мас дала розколину, котра пройшла через саме серце ідеологічних теоретизувань ініціативної меншости.

Але ж хто є той одностайний, послідовний, вилятий з одного металю, що зміг би до кінця вести боротьбу, до кінця бути ворожим всім власницьким претензіям пануючих верств?

Тільки той хто нічим не заінтересований в цьому суспільстві, хто немає нічого втрачати од загибелі класового суспільства, крім власних кайданів, хто, будучи сам найбільш пригнобленим класом, накидає свою волю всьому класовому суспільству й тим виводить його з класового стану, робить його без-класовим, гармонійним.

Пролетаріят!—ось єдина сила, здатна реалізувати в житті самі відважні, самі революційні, самі «святі» кличі й поривання всіх самих передових, самих чесних, самих кращих елементів сучасного суспільства.

Кріт історії робить свою роботу й хто чесно шукав, той не міг її не знайти.

Перелові кола української інтелігенції,—кращі, сильніші, послідовніші серед них,—од ідеї національного відродження логікою розвитку класової боротьби були приведені до ідеї визволення класу, до пробивання історії шляху вперед тараном диктатури пролетаріату.

Цим шляхом історичної кривої пройшли й одні з кращих піонерів української інтелігенції, її «перші хоробрі»—Михайличенко, Заливчий, Чумак.

Тяжко втримати себе, щоб при цій нагоді не згадати де-яких особистих рис їх характеру.

«Брат»,—така була запальна кличка Михайличенка. І він справді був самим рідним, самим дорогим братом для кожного, хто з ним здибався. Ні за часи глухої реакції, ні в моменти легального існування ні од кого ніколи не приходилося чути ні одного слова дорікання, скарги, чи невдоволення на нього. Він був мовчки загально визнаним старшим братом, порадником,

глибоким авторитетом, коріння якого ховалися не в його положенні «старшого» в роботі, чи літами, а у всьому його напружено-глибокому «духовному обличчю».

З рисами суворого аскета, з вічно настороженим поглядом в глибину свого духовного нутра—родись в добу середньовіччя—він міг би бути запеклим побірником свого «чистого од всякої матерії» нутряного бога.

Тепер він з любов'ю й обережністю плекав в собі бога революції, на вітар якого зносив всі свої скарги до найглибших, найнепомітніших рухів своєї свідомості, свого чуття.

Михайличенко був революціонером в найглибшому розумінні цього слова, революціонером, якого ніщо не могло спинити в його простованні до мети, революціонером, що віддавав себе всього, раз і назавжди, революції, послідовно, уперто йшов до неї, без яких-будь натяків на якісь особисті застереження чи вузьку особисту користь.

Рельєфна, красива, досконало виточена фігура офіри на вітарі революції, вповні гідна тільки того класу що єдиний є послідовно революційний до кінця.

Будучи яскраво виявленою постаттю ідеологічного вожака, авторитетне слово якого втихомирювало самі палкі суперечки,—Михайличенко завжди протестував проти «пришивання» йому тільки ідеологічних командних висот. Він прагнув до безпосередньої участі в боротьбі, до маси, хотів іти поруч і вкупі з нею, в її низах.

Пригадується його участь в прориві польського фронту біля Галичини, де купка відважних, прорвавшись, мала підняти повстання околиць до фронту галицьких селян. Михайличенко був її в рядах.

Але цей шалено-відважний замах був розбитий. Сам Михайличенко попав в полон, був під розстрілом і втік з кулею у грудях.

Не багатьом відома картина, коли влітку у Києві в розгар робочого дня на порозі редакції газети з'явилася худа, обтріпана, замузнана постать невідомого, що простягнувши руку, ледве міг вимовити: «я три дні не їв, дайте сто карбованців на обід».

Ніхто не пізнав, але ніхто не відважився одмовити. Я дав. І тільки коли постать зникла за дверима, всі зрозуміли, що то був Михайличенко.

Одночасово з енергійною роботою на полі безпосередньої революційної боротьби Михайличенко не мало часу й уваги віддавав також своїм газетярським і письменницьким здібностям. І яких би штампів не намагалися тепер накласти наші критики на його письменницьке ім'я, ясно одно: в будові своїх художньо-літературних образів він на цілу голову вище хватав за сучасні тлумачення його «критиків». Історія з критиками його «Блакитного роману» є яскравим тому прикладом.

Але в початку грудня 19 року багатобарвна нитка цього монолітного революціонера перегоріла на кострі денікинської реакції.

Заливчого звали в запіллю «Отело». Це справді був ревнивий коханець революції. Його рухлива, темпераментна, гаряча вдача робила його нервом всього запільного життя. Можна було зранку почати обходити всі «явки» і на всіх них бачити його сліди. Він «завірчував» всією партійною запільною машиною. Ніхто з приїзжих до «центру» не міг пройти мимо його рук, мимо його інструкцій, порад, нагоняїв і вказівок.

Виходець із бідних ремісничьких кол, Заливчий таїв в собі органічну, просто фізичну якусь ненависть до всіх заможних, пануючих. Іноді він сам почував якусь неприродність від того й намагався себе стримувати, але його пронизливі, блискучі «маврські» очі викривали в ньому всю силу цього чуття.

Ця ненависть, безперечно, не лишилася безслідною й на еволюції в бік наближення до ідеології пролетаріату, як його самого, так і всіх тих, з ким він був зв'язаний революційною роботою. У нього, як раз у одного з перших, оскільки мені відомо, почала формуватися вже за перших часів німецького наступу на Україну, думка про орієнтацію на сили міського пролетаріату. Пригадуються чорні дні насування німецько-гайдамацького війська на одно з повітових міст Полтавщини. Вже під гупання гармат відбувається повітовий з'їзд рад, на якому я маю робити доклад про «біжучий мент». Йду за порадою до Заливчого, що втік тоді з Полтави, після захоплення її німцями, й чекав на можливість перебратися до Києва. Вже до того біля тижня у нас точилися палкі дискусії. В цей рішучий момент була поставлена остання крапка й під оплески більшовицької фракції з'їзду був кинутий клич орієнтації на пролетаріат і за збройну боротьбу проти Центральної Ради.

З величезним зарядом творчої революційної енергії, з не аби якою силою волі Заливчий мав усі дані стати вожаком мас в безпосередніх революційних боях.

Але ця енергія, ця воля ревнивого Отело революції спричинилися почасти й до його завчасної загибелі.

Вийшовши з бідняцьких кол, самотужки набувши собі загальної освіти, виявивши себе талановитим письменником страждальців, він занадто імпульсивно, занадто безпосередньо й гаряче реагував на всі прояви революційної боротьби.

І захоплений організацією повстання проти гетьманської реакції, переповнений нетерпеливим бажанням нанести їй рішучий удар,—він наклав своєю—такою молодою й такою багатонадійною—головою.

Третій з них Василь Чумак:—ніжна зажурена постать співця працюючих, хлопчик з квітами революції в тремтячих руках.

Він ще тільки ставав на ноги, ще тільки вбірав у себе пахощі революційної борні, щоб потім вийти на світові майдани й своїм з кричі викованим словом збудити «заснулих, стомлених» до бою.

Але жорстока логіка класової боротьби не знає жалю, не зупиняється перед квітами революції й нещадно перемелює їх на своїх жорнах в одно з бур'янами й шипами.

Вже в першому революційному «хрещенні» на третій день приходу до Києва денікинського війська Чумак, «засипавшись», попадає до Лук'янівки.

Він ніколи не міг уявити цього з собою,—але його, справді там били: жорстоко, брудно, нахабно.

Скажений біль наруги закипів десь глибоко в середині, на томісць виросла ще непохитніша віра в себе, в своє призначення.

Визволений 1-го жовтня випадковим наскоком червоних з в'язниці він, поволі оправляючись, готувався знов встряти до активної запальної роботи.

Та на його життя чигала одна проклята ніч.

Рука денікинського охоронника вихопила його разом з Михайличенком, не лишивши й по цю пору навіть їх обох і сліду.

Так завчасно, так образливо завчасно загинули ці аргументи української інтелігенції, її «перші хоробрі» мандрівники на шляхах шукання виходу з глухих заулків інтелігенських революційних устремлінь.

Але не загинули наслідки їх шукань, боротьби і крові.

Іх слідами пішли їх співборці й наступники, що остаточно вже впрягли коня своїх мандрювань в переможню колісницю пролетарської революції.

За цими останніми упевнено виступає нова армія молодих, але вже загартованих в поросі класових боїв, інтелігенських сил. Народжується й оформлюється новий тип інтелігента, що може дихати тільки повітрям радянського суспільства в пролетарській державі.

Для нього немає вже проклятих абстрактних питань поєднання «особи з масою», парламентаризм чи диктатура нація, чи клас.

Практичні уроки класової боротьби дали йому можливість засвоїти один універсальний критерій—інтереси класу. Тільки через призму цього критерія зникає облуда й фетишизм усіх проклятих питань і перед очима виступає ясна, справжня й радісна дійсність.

В той же час зникає надія й ґрунт під ногами у тих, хто запекло свідомо, чи обдурено перейшов до ворожого табору і попав «під колеса революції» пролетаріату.

Факти—уперта річ, і через них не перестрибнеш навіть на найбистріших скакунцях інтелігенської філософії. І тому, схиливши покірливо голову, українські втікачі—«зовнішні й внутрішні»—повертають до дому й втягаються в щоденну будівничу роботу.

Правда, цей процес повороту—повільний, затяжний (кому ж не тяжко палити кораблі, тим більше, як що вони були у декого таки «важенькі»), але він невпинно поглиблюється й захоплює все ширші кола української інтелігенції.

Ті, що продовжують уперто лишатися по-за його чином, фактично все далі відходять від життя, остаточно втрачають відчуття його пульсу, об'єктивно засуджуються на ролю евангельської смоковниці, а їх упертість часто дорівнюється просто глупству «виживших з ума стариків».

В такому вигляді розгортається перед нами сьогодняшній шлях української інтелігенції.

Своїм кінцем у минуле він уперається в згадані нами три постаті—Михайличенка, Заливчого, Чумака, що одні з перших вступили на нього.

І тому разом з усіма, хто назавжди поєднав з ними свою долю, хто до кінця хоче лишитися вірним їх заповітам, ми з повним правом можемо сказати над їх трупом словами одного з них, поета:

Переможці, піонери!
Тисну вашу руку.

ДМ. ПЕТРОВСЬКИЙ

Повстання Андрія Заливчого.

День 13 грудня 1918 року був першим ударом чергової революційної грози.

О 6-й годині нас випустили з камер, як це робиться кожного ранку. Піднявшись догори, в помешкання без вікон, всі спішили розійтися знову по своїх кам'яних шухлядах за шклом.

В цей день не квапились. Ще коли виходив з камери, я чув далекі гарматні вибухи. А тут, на моїх очах, врівень з вікном по обрію розірвалася шрапнель, потім друга. Гостинців таких ніхто не чекав.

Ніякий вибух «ялинкової хлопушки» і радість очікування подарунку не зрівняється з нашою дитячою радістю, яку викликали гарматні вибухи на рівні незашклованого вікна у в'язниці. Здавалося, дим вибухів долітав до наших ніздрів, затримуючи всю свою газову силу. Ми самі здатні були вибухнути. Але рура перегвинчувалася з хвилини на хвилину й фейсерверкер доли чекав на остаточний наказ про дистанцію прицілу.

Коли я повернувся до камери, то застав Кривду зовсім жовтого від напруженого чекання. Він ходив по камері, його верхня губа з чорним довгим вусом танцювала. Але обличчя помертвіло, особливо лоб. В очах був гнів і нетерпіння. Нетерпіння дитяче, чудне, але й жахливе. Це зараз вибило мене з того стану врочистої легкої радості, в якому я перебував. Виходить, ось як треба ставитися до серйозного моменту.

Але гроза наближалася щерть, так що темніло й тремтіли вікна. О, ця гроза серед зими, коли падав м'який нерішучий грудневий сніг. З нашої камери не видно подій але по хурканню мотора на панцерникові, що влетів у двір, по голосах із камер та коридорів розбираємо:

- Ворота одбили. Ура!
- Надзирателі тікають!
- Держи и!
- Політичний сам виходить.

На «політичному корпусі» замки можна було відімкнути через вовчок, у них на дверях не було висячих замків.

- Бий його!
- А-о-о.. о-о. У-у... о-й-й!

Хтось дуже стогне, когось убивають у коридорі.

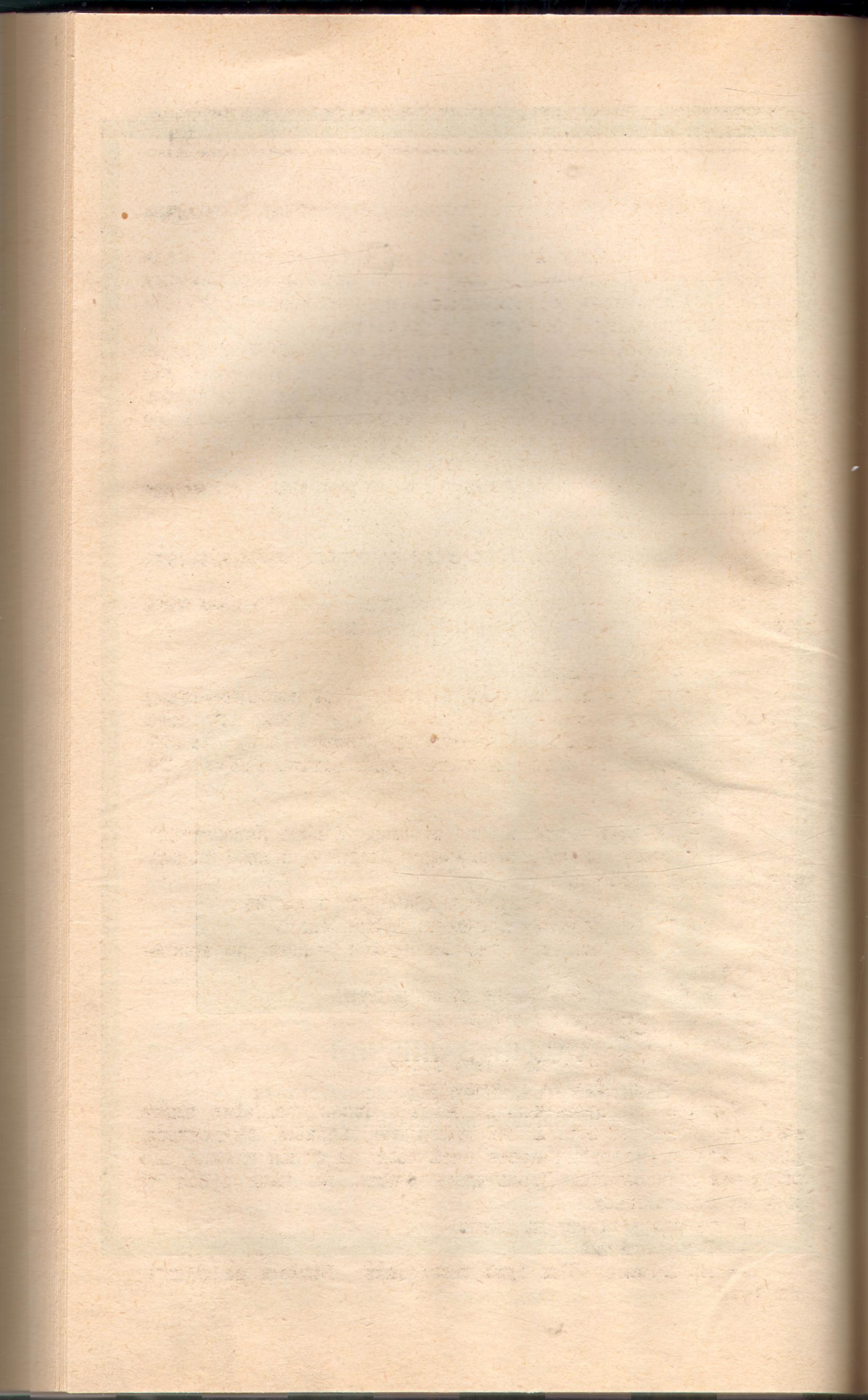

АНДРІЙ ЗАЛИВЧИЙ

Забитий гетьманцями під час повстання
в Чернігові в листопаді 1918 р.

Чути далеку кулеметну стрілянину,—уривочну з рушниць у місті й револьверну на підвір'ї.

Повз нашу камеру пробігають сусіди, що недавно благали про себе й тепер, вирвавшись, забули про нас. Ми залишаємося в клітці, як два вовки під час пожежі в зоологічному саду. Ми робимо шалені кривулі по камері й мовчимо.

Нас замкнено на тяжкий замок. Наш надзиратель, спасаючи свою шкуру, втік за ключами, ледве встигши замкнути нас після прогулки. Ми, дурні, сіли в свою стайню, коли шрапнель рвалася у нас під носом. Ми це обидва знаємо, але не ділимося сумом і обуренням: воно не вміщається в словах...

Хтось підбігає, кричить ще здала:

— Петровський, ти тут? чому ж ти не виходиш? І «комісар» тут?! в чому ж справа?

— Замок. Глянь на замок!

— Бийте чим-небудь, зараз ідемо на город,—гукнув вісник, вибігаючи.

Через дві довгих хвилини знову крізь чийсь стогони чути голос, що гулко лунає в порожньому коридорі.

— Бий його!

— А де Петровський?

— Я тут, тут я. Сюди, йдіть сюди, чорт побери!—кричу я через вовчок у коридор. Мій голос тоне в чиймсь стогнанні.

Нарешті, чоловік з 15 тягнуть до дверей балку (таран). Вони розгойдують її на вазі й б'ють у важкі двері. Ударів з 20. Двері падають.

Виходимо.

— Там візьми книги. Решту покинь. Ходімо, Соколенко!

— Я не піду,—відповідає похмуро Кривда й справді продовжує петлити по камері.

«Що він з глузду з'їхав?»—промайнуло в голові.

— Та йдемо, чорт би вас брав! Берить його!

— Не піду,—кричить упертий Кривда,—доки не покличуть. Геть!

— Я йду, чорт з ним, не до панькання.

Я переступаю кров і чийсь труп.

Назустріч Заливчий.

— Де Петро?—питаю я про брата.

— Не знаю. Йди до панцерника.

«Отело»—запільна кличка Андрія Заливчого. Але зараз він страшніший за мавра, на якого він, справді, скидається. Блиск жовтих холодних зараз очей здає на блиск клинка, що раз-у-раз вживається. Перебігаючи очима, він наче рубає ті річі, на які дивиться.

Я ще раз підхожу до нього.

— Город взяли?

— Ні. Будемо. Нас було сімнадцять. Підмога не дійшла. Усі тут.

- Де офіцери?
- Бондаренко повів розвідку.
- Куди? Що??? Вони ж провокатори!..
- Чхать на те!

Мій план,—не випустити офіцерів,—луснув. «Нічого не вийде» — думаю я в справжній роспуці й вихожу з Заливчим з двору.

Мотор панцерника став, немає бензину. Його зняли з ремонту й, хапаючись, не взяли бензину. Він не може рушити. На причепці лежать рушниці, я вибіраю одну й набиваю кишені набоями. Розміщаємо кулеметчиків. Власенко сідає біля гармати.

— Я старий артилерист,—говорю я й пробую стати на його місце. Він показує на свої капітанські погони...

Ми котимо панцерника руками до Єлецького монастиря,—«їхнього штабу».

Я бачу, що частина арештантів у нових коротеньких кожушках.

— Де взяли?—питаю.

— З пакгауза.

Я говорю Заливчому:

— Грабіж, толку не буде. Признач Кривду «комісаром тюрми». Він чекає на «посаду» і не виходить з камери. Він наведе лад.

— Гаразд,—говорить Заливчий,—де він?

— Сидить, не виходить, чекає твого запрошення.

— Дурень.

Заливчий покликав когось і послав до Кривди записку, щоб той взяв на себе поки що владу над тюрмою.

Кривда наче цього тільки чекав. Він поважно виконував роль «тимчасового комісара тюрми» за півгодини нашого бою. Він був комісаром з голови до п'ят.

Ми вкотили панцерник на-ура у ворота монастиря. Із салу кілька пострілів з рушниць. Туди побігла розвідка. Гостиниця—порожня й архиєрейські покої—штаб гетьманців—порожні. Валяються розірвані документи, зброяне приладдя, в одній кімнаті дотліває купа паперів, горить підлога. Погасили. Далі.

— Назад!—кричить Заливчий і очі його рубають. Рубають все, що назустріч.

Ми котимо панцерника згори, потім на перехрестя, до центру міста й попадаємо під перехресний вогонь кулеметів з трьох боків і зверху з каланчі. Чоловік 30 падає. Нас біля автомобілю всього душ 100.

Юрба. Счиняється паніка, тягнуть пораних і вбитих і падають самі. Я засів за щитом гарматної башти й стріляю по кулеметах біля «Думи». Стріляю без перерви, не чую ні своїх, ні чужих пострілів. Також стріляють і інші.

Раптом чийсь крик біля мене. Заливчий, що стріляв з будки шофера, вискочив із панцерника й попав під кулю.

Він хилиться, тримаючись за бік, потім випростовується й з револьвером в руках ще пробігає кілька кроків уперед. За ним кинулось ще троє відважних. Я стрибаю з панцерника.

В цей час відбувається жахлива сцена. Передня група гетьманців з багнетами на перевагу з розгону стикається з Заливчим і втинає в нього свої багнети. Бачу, як вони звільняють їх і хтось заміряється прикладом. Ті два теж падають. Я озираюсь: біля мене 4 чоловіка. Я одбігаю вбік од автомобіля, до проулка, сідаю за ріг на коліно й стріляю останніми набоями в тих, хто топче трупи. Вони біжать до нас.

Я перескакую через тин і біжу назад до тюрми. Нікого—зі мною. Я—сам.

Я вбігаю до канцелярії й тут тільки згадую, що в мене в кишені наган і сорок набоїв, одібраних мною у надзирателя, коли я забігав довідатися, чи заступив на свою варту Кривда.

Це було між монастирем і перехрестям, на якому загинув Андрій... Ми котили панцерник біля тюрми знову й тут радилися перед боєм

Ми кинули лаву в 40 чоловік по обидва боки тюрми в обход, дали пароль і завдання—зайняти роги вулиць навколо центру. Панцерник мусив був прорватися до каланчі, де був бензиновий склеп. Тоді успіх можна забезпечити. Останні п'ять панцерників не могли вийти в бій. На ремонт були призначені наші робітники, що готували їх до виступу два дні, але не встигли. Заливчий поспішив визволити тюрму, почасти під натиском моїх друзів, що турбувалися за моє життя, яке висіло на волосинці в той час, коли я до них писав.

Я застав тоді Кривду, що сидів за столом «косоокого» й обіч його двох надзирателів, що не встигли втікти й були мобілізовані ним собі на допомогу. Він замкнув пакгауз, кімнату з касою уже, правда, розбитою.—Й приймав зараз німецьку делегацію. Німці заявили, що вони залишаться нейтральними в цій боротьбі, але беруть на себе нагляд «за порядком». Кривда виговорював пакти. Я помітив на одному надзирателеві кабура з наганом. Як він залишився на ньому? Виходить, що Кривда дозволив йому—це його охоронець.

— Я його забіраю,—сказав я й забрав наган і сорок набоїв, висипавши їх у величезні кишені своєї свитки.

Тільки тепер я згадав про наган. Рушницю я покинув, перелізаючи через тин. Та й набоїв до неї майже не лишилося.

Я вбіг у ворота тюрми з наганом в руках.

Біля воріт стояв натовп німців, що забірали свої клунки з опорожнілої в'язниці, де вони досі все ще охороняли своїх арештованих політичних, не дивлячися на те, що в Німеччині йшла революція, а в них існувала Рада.

В мені закипів гнів до пикатого начальника кулеметної команди з червоним оком.

Я знав, що зі смертю Заливчого,—а він сам лише знав свій план,—ми лишилися без вожака й напевно програли повстання. Міста ми не втримаємо. Я згадав, що в тій групі, яка топтала труп Заливчого, був і Бондаренко, звичайно, він перебів зі своїми офіцерами на той бік, забравши кращу зброю, коли довідався, що Заливчий не від Петлюри. Я цілився весь час в його фігуру й промазав не один раз по цій купі, що танцювала на трупі.

Я здатний був застрелити німецького кулеметчика й пустити кулю собі. Мною опановувала слабкість одчаю. Але якась неждана певність і холодність раптом змінила гнів і одчай.

Я спокійно увійшов до Кривди й, одкликавши його вбік, сказав:

— Ми програли. Заливчого вбито. Виходьте й ідіть куди-небудь, тільки беріть праворуч від тюрми.

В цей час я почув, як хтось вихватив у мене з рук револьвера.

Я глянув: переді мною стояв блідний Володька З.

— Віддай мені револьвера,—бурмотів він, мені треба!

По очах я зрозумів, що в нього є якийсь божевільно-завзятий план, але без револьвера його не можна виконати.

Не знаю, які думки були в мене тоді, але я,—чи то згоджуючись, чи то розгублено,—кивнув йому головою. Він зник.

Ми з Кривдою вийшли й стали біля воріт тюрми між німців, що стовбичили тут.

— Я вам дав перепустку,—сказав Кривда переводчиці в червоній кофті,—чому ви не йдете?

— Ми чекаємо,—відповідала вона загадково.

Стрілянина йшла не втихаючи, очевидно, наші наткнулися десь на білих.

На розі вулиці, збоку від воріт, з'явилася група офіцерів. Я здригнув і інстинктивно схопився за кешеню... вона—порожня. Я озирнувся, за мною стояв Володька З. Блідий, як труп, з широкими від жаху й рішучости очима.

У мене тільки один набій,—шепнув він до мене—йди!

Офіцери зупинились на розі й кричали:

— Здавайтеся. Хто там?

— Ми петлюрівці,—відповідав Кривда.

— Брешете, ви мілюковці,—кричав товстий генерал.

Це був ще один жест обережності: на випадок невдачі говорить, що вийшло непорозуміння, бо вони думали, що борються не з петлюрівцями, а з кадетами.

До них назустріч побіг німецький салдат і, очевидно, повідомив, що нас всього 3 чоловіка і що в тюрмі сидить група захоплених офіцерів (які встигли одягти кожушки й затисатися в наші ряди).

Володька посидівши чимало в тюрмі, легко відріжнив їх від своїх і «закутав». Я лише пам'ятаю, що мене на мить

здивували надто чисті й ситі обличчя біля панцерника. Все це й далніше я почув потім.

Офіцери кинулися до тюрми, генерал—перший.

— Здавайся!—кричали вони, тримаючи нагани в обох руках, і з розгону пробігли біля мене та Кривди й зникли у воротах тюрми.

Я пішов ліворуч, а Кривда—праворуч. Одна офіцерська куля продзвеніла тільки в нас над головою (вони не могли стріляти по нас: за нами стояли німці).

За хвилину до мене долетів револьверний тріск, а потім залп рушниць.

Я зайшов у двір і слухав. До тюрми бігли ще офіцери, там чувся трохи приглушений тюремними мурами й корпусами гамір.

Там було так:—

Мастеровий Володька, що бачив смерть Андрія Заливчого, порішив у цю останню хвилину помститися за його смерть над провокаторами.

За хвилину вони будуть на волі, щоб знову топтати нас.

Він узяв у мене револьвера й, побачивши, що повстання програно, перестріляв пійманих офіцерів у кожущках.

Одну кулю він залишив для себе. Але коли генерал убів в тунель між двох воріт, де стояв З.,—він пустив цю останню кулю йому просто в живіт. Той вмер тільки під вечір.

Володьку тут же розстріляли й довго потім глузували з його трупа: його порубали «в капусту». Я чув всі ці постріли й крики, що з'ясувалися для мене тільки потім.

Володька був уголовний арештант. Він завідував у в'язниці слюсарними майстернями, де незадовго до повстання вибив підкоп і пропонував політичним тікати першими. Підкоп було виявлено, але винуватих не видали.

Прізвища його я також не пам'ятаю.

Через сад я вийшов на вулицю й пішов по місту до одного знайомого болгарина.

За 2 години виклеїли наказ: всім, що втекли з тюрми, під загрозою оголошення по-за законом, повернутися на протязі цього дня.

В присмерках я в буржуйській шубі на килимових санках промчав біля застави й полетів до своїх, що опізналися з допомогою Заливчому, аби справити поминки по Андрієві.

В. ЧУБАРЬ

Проблема «ножиць» в Радянських Республіках.

І. «НОЖИЦІ»—ОСНОВНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОГО ЖИТТЯ РАДЯНСЬКИХ РЕСПУБЛІК.

Проблема «ножиць», себ-то розходження цін на продукти промисловости від цін сільсько-господарчих продуктів, на протязі останнього року займає головну увагу не тільки політичних кол і господарчих органів, але й широких верств селянства й робітництва, всього радянського суспільства.

Та й дійсно. Це не малозначне з'явище, що впливає тим чи иным шляхом на матеріальне становище окремих осіб, чи суспільних верств, воно захоплює увесь хід економічного й політичного життя Радянських Республік.

Низкі ціни на продукти сільського господарства утворюють надзвичайно скрутне становище нашого селянства, яке через це не може купувати продукції промисловости.

А це, в свою чергу, утворює кризу збуту промислової продукції, примушує державні органи перебудовувати план промисловости, скорочувати й концентрувати велику промисловість, викликає безробіття.

«Ножиці» ставлять в порядок денний справу дальнішої раціоналізації виробництва, пристосування торговельних апаратів до передачі продукції безпосередньо до споживача, знову й знову ставлять питання про поліпшення й зміцнення кооперації.

«Ножиці» впливають на державний бюджет, примушуючи переставляти иным способом, ніж то було б за нормальні часи, державні кошти, даючи більше одним, скорочуючи потреби інших.

«Ножиці» є, таким чином, певним етапом критичним ментом в розвитку економічної політики й народного господарства Радянських Республік, який вони мусять перейти на своєму шляхові до встановлення правильних взаємовідношень між державним капіталізмом, на перших же його кроках та приватнім, переважно селянським, господарством і капіталістичним ринком.

Від розв'язання цієї основної проблеми радянської економіки залежить дальніший, більш успішний, менш болісний шлях до соціалістичного будівництва.

Нарешті, проблема «ножиць» стоїть на перешкоді політичних взаємовідношень пролетаріату та селянства, загрожує союзу між ними, що створився на ґрунті спільних інтересів, раніш на фронті військової боротьби з буржуазією та поміщицтвом, далі—на полі економічного будівництва й співробітництва після заведення нової економічної політики.

Нещодавні перевибори до рад показали, що в де-яких місцях сільські куркулі починають активно добиватися свого впливу в радах, а економічне зубожіння незаможницьких мас робить їх інертними, мало активними в боротьбі з новими куркулями, а часто-густо навіть залежними від сих самих куркулів.

Проблема «ножиць» була своєчасно поставлена на весні 23 року 12-тим З'їздом Російської Комуністичної партії, як керівником Радянської влади, і зараз являється основною проблемою економічного, а через це й політичного життя Радянських Республік.

II. В ЧОМУ СУТЬ «НОЖИЦЬ»?

Для того, щоби як слід розібратися в «ножицях», необхідно заглянути трохи назад, на початок нової економічної політики, з'ясувати умови, в яких довелося Радянській владі будувати господарство, які завдання стояли перед нею в сій найважливішій справі та які перешкоди довелося пережити.

Тоді проблема «ножиць» буде більш яскраво з'ясована й легше буде знайти способи її полагодження.

Нова економічна політика існує майже три роки. Трудний шлях довелося пройти за цей час. Головним завданням нової економічної політики було, як влучно висловився т. Троцький, докладчик по справах промисловости на 12-му З'їзді компартії, відживити розвиток продукційних сил краю, заморожених під час «військового комунізму».

Конкретно кажучи, завдання неп'ї полягало в тому, аби двинути вперед розвиток промисловости та сільського господарства, припинити розпад пролетаріату.

Звідси виникло само по собі й цілком послідовно друге завдання: налагодити органічний, а не механічний зв'язок націоналізованої великої промисловости, а також і середньої та дрібної з селянським господарством методом капіталістичного ринку, скерувати розвиток продукційних сил на шлях соціалістичного господарства.

Радянська влада, по словах Троцького, викликала «діявола ринку», щоби на ньому виступити, як головний контрагент селянина. Ринок мав бути лише дозволеною й легальною аренною для боротьби за селянина з приватним підприємцем і торговцем, котрі неминуче, що й передбачено було, повставали в умовах неп'ї.

Само собою розуміється, що завдання спланувати народне господарство в таких умовах було далеко складніше, ніж за часи військового комунізму, часи безмежної влади держави над продукцією та розподілом її.

Тепер, на третьому році неї ми зможемо вже підвести підсумки своєї роботи.

Скористуємося з цифр, поданих в «Економ. Жизни» від 2-го жовтня, де приводяться дані за господарчий рік (22—23 р.) і подаються порівняння з минулим¹⁾.

Ось цифри росту промисловости:

	Продукція в мілн. карб.		Кількість робіт- ників в тисяч. ч.		Продукційність на 1 роб. в карб.	
	В роках		В роках		В роках	
	21—22	22—23	21—22	22—23	21—22	22—23
Важка індустрія	118,6	136,4	290,5	301,4	408,4	452,8
У %	100	115,3	100	103,7	100	110,9
Легка промисловість	199,7	313,5	359,4	437,8	555,5	701,6
У %	100	157,0	100	121,8	100	126,3
Разом і важка й легка	318,3	449,9	649,9	739	489,0	606,0
У %	100	141,0	100	113,0	100	124,0

Як видно, продукція важка й легка разом збільшилась на 41%, кількість робітників на 13%, продукційність на 24%. Ці цифри свідчать, що процес збільшення продукції, розвитку промисловости зрушив з місця, перестав падати, як це було до 21 року, припинився процес роспилення пролетаріату, збільшується продукційність праці.

Звертає увагу те, що легка індустрія зростає швидче, ніж важка, що пояснюється більшим звязком її з ринком в той час, як велика індустрія живе замовленнями державних органів: залізниць, трестів і т. інше.

Окрім того, відбудування основного капіталу—фабрик, заводів, іде в легкій індустрії значно швидче, бо потребує менше коштів, ніж капітальні ремонти та поліпшення в важкій промисловості.

Цифри посівної площі й сільсько-господарчої продукції також вказують на підйом.

	1921 р.	1922 р.	1923 р.
Посівна площа	61,7 мілн. дес.	51,2	59,8
Продукція	1,714 мілн. пуд.	2,224	2,757 мілн. пуд.

Зниження посівної площі в 1922 р. проти 1921 р. пояснюється голодом і посухою, що охопила, як відомо, найбільш хліборобні частини Україні й Росії (степ на Україні й Поволжжя в Росії) в 1921 р. Не будемо наводити даних про поліпшення в системі виробництва (концентрацію, зменшення власного споживання палива, припинення в 1923 р. чергових літніх криз в Донбасі й т. інше).

¹⁾ Див. «Економ. Жизнь», № 1 (1482), 1923 р., ст. В. Г. Громана. «22—23 хозяйственный год».

Досить лише згадати про очевидне поліпшення фінансового становища: зменшення емісії, заведення системи податків, урегулювання бюджетної справи, значні успіхи в стабілізації валюти (червінець), розвиток кредитної політики (банки, позики), зріст—і в бік активності балансу зовнішньої торгівлі й т. ін., щоби, приймаючи на увагу ці всі дані, з певністю сказати, що перше завдання—зрушення з місця продукційних сил ми виконали.

Як загальний висновок, слід констатувати, що сільське господарство швидче, як і дрібна промисловість, зростає, від-
роджується, ніж велика індустрія.

Але другого завдання, що повстало в нових умовах економічної політики, а саме зв'язку, ув'язки нашої промисловості з потребами сільського господарства, ув'язки, котра повинна йти зараз через ринок з усіма його особливостями, ми не виконали, ілюстрацією цього й є «ножиці».

З цілого ряду причин, про які мова йтиме далі, з середини вересня 1922 р. взаємовідношення цін на продукти промисловості й сільського господарства стало різко мінятися. У той час, як за «військового комунізму» ціни на продукцію сільського господарства стояли значно вище за ціни промислової продукції, і місто примушено було, хоча й нелегальними способами—бо вільна торгівля була заборонена в останні роки «військового комунізму»—нести свої вироби, майно в села й міняти на хліб, в середині вересня 1922 р. встановилася рівновага, а з другої половини того ж вересня ціни на промислову продукцію невпинно стали рости, а ціни на продукти сільського господарства паралельно, порівнюючи з цінами продуктів промисловості, падати.

Наводимо таблицю руху цін за рік, від IX—22 р. по IX—23 року¹⁾.

Загально-товаровий індекс Держплану

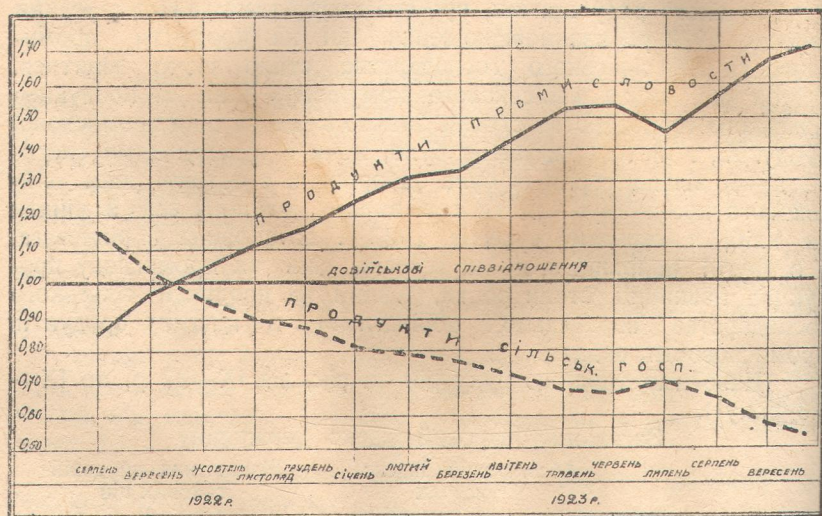
	Абсолютний індекс в тисячах			Відношення до довій- ськових цін		
	1922	1923	Відношення 1922 до 1923 р.	1922	1923	Відношення 1922 до 1923 р.
1. Продовольчі про- дукти.	6.250	289.900	46,4	1,12	0,64	0,57
2. Паливо	5.680	708.200	124,5	1,02	1,51	1,47
3. Метали	3.750	776.070	204,3	0,67	1,77	2,55
4. Текстильні ви- роби.	6.830	1.166.190	170,7	1,23	2,57	2,09
5. Всі продов.	5.460	244.330	44	0,98	0,54	0,55
6. Всі промислові товари.	5.650	775.860	137	1,02	1,71	1,67
7. Загальний індекс	5.560	453.390	81	1,00	1,00	

¹⁾ Таблицю в трохи скороченому вигляді взято з тої ж статті т. Громана в № 1 (1482) «Економ. Жизнь».

«Таким чином, коли індекс загальний виріс в 81 раз, індекс с.-г. товарів виріс всього в 44 рази, а промислових товарів в 137 разів. Тому, коли ціни на 21 вересня 1922 р. і на с.-г. продукти й на промислові вироби зберігали довійськові відношення, то через рік, а саме на 21 вересня 1923 р. видно вже різке розходження цін: ціни сільсько-господарчих товарів складали лише 0,54 довійськового рівню, а промислові—1,71, себ-то, промислові вироби подорожчали в три рази в порівнянні з продуктами сільського господарства. За минулий рік с.-госп. товари втратили майже половину своєї ціни, а саме 0,45, а промислові вироби, навпаки, подорожчали на $\frac{2}{3}$ довійської ціни (67%)¹⁾».

Графічно можна представити цю картину розходження слідуноюю діаграмою, котру т. Троцький влучно назвав на XII з'їзді компартії «Ножицями», звідки це назвисько й вкоренилося в економічній літературі.

Співвідношення реальних цін на продукти сільгосп. і промисловости.
Довійські співвідношення=1.

Коли ми до цього додамо картину збуту продуктів промисловости, користуючись даними де котрих господарчих органів України, картину послідовного зменшення збуту, затримки продуктів на складах, то матимемо загальну картину «ножиць», як основного чинника сучасного становища народного господарства Радянських Республік, який затримує розвиток продукції, порушує обмін між селом та містом, утворює провалля між промисловою продукцією й сільським господарством.

¹⁾ Див. ту ж статтю т. Громана, «Екон. Життя», за 2 жовтня 1923 р.

Ось таблиця, котра характеризує (в тисяч. черв. карб.) збут промислової продукції за три місяці.

НАЗВА ТРЕСТІВ	Цінність про- дукції в се- редньому за місяць	Стан фабри- катів на 1/х 1923 р.	% віднош. до місячної продукції	ЗБУТ ЗА МІСЯЦІ		
				Липень	Серпень	Вересень
1. Півд. маш. трест.	2.596	7.758	299	961	1.384	1.187
2. Півд. сіл. маш. трест.	811	6.936	855	172	80	39
3. Бахсіль	694	54	8	252	527	388
4. Махоротрест. . .	959	1.414	147	766	638	571
5. Текстильтрест. .	1.000	2.375	237	549	761	—
6. Кожтрест	3.505	1.355	37	2.338	1.157	—
7. Держспирт. . . .	416	1.261	302	99	107	—

Таким чином, для нас тепер ясна вся картина «ножиць», як колосальної важности проблема ув'язки державної націоналізованої промисловости з дрібним приватним селянським господарством на ґрунті капіталістичного ринку.

Ця картина уявляє зараз різке розходження кінців «ножиць», яке відбивається на всьому господарчому житті Республік.

Метою дальнішого викладу є вияснити причини розходження кінців сих «ножиць», причин, як об'єктивного характеру, що не залежать від нашої волі, а також тих дефектів, організаційних недоглядів, невміння організовувати, а також добре розрахувати й спланувати наше господарство, що, безперечно, треба однести до категорії причин суб'єктивних.

Разом з тим, перед нами стоїть завдання—встановити способи нормального економічного взаємовідношення між містом та селом, вияснити шляхи й методи зближення кінців знаменитих «ножиць».

III. ПРИЧИНИ «НОЖИЦЬ».

Перш, ніж зазначити фактори, що спричинилися до розходження цін, необхідно вияснити загальний характер з'явища. «Ножичі» глибоко економічне з'явище, що корінням своїм сидить в умовах капіталістичного ринку й з них виходить.

А як явище економічне, воно має характер не якийсь районний, чи крайовий-український, але загально-союзний, оскільки на всій території Радянського Союзу єдина господарча політика й єдиний товаровий ринок.

Візьмемо, напр., важніші елементи господарчого життя Союзу, та їх зв'язок з господарством України. Сільське господарство України дає продукцію, котра впливає на економічне життя не тільки УСРР, але й цілого Союзу. Ще більшу роль грає промисловість, що з'осереджена на території України (кам'яновугільна, металургічна, цукрова й т. инш.). Тому

й розв'язання справи про «ножиці» не може обмежитися розбором господарчих з'явищ УСРР, бо спеціальних українських «ножиць» без їх зв'язку з загально-союзними немає.

Однаке, це положення в останній час поставлено ще ширше. Тов. Крижановський, голова Держплану ССРР, на підставі даних про економіку закордонних капіталістичних країн, вказує, що «ножиці» даного періоду в економіці всіх країн мають певну закономірність. Відставання цін на продукти сільського господарства від загально-товарових індексів спостерігається в економіці капіталістичних країн, навіть тих, котрі не пережили ні громадянської війни, ані імперіялістичної.

Правда, методи встановлення загально-товарових індексів в різних країнах не однакові, і говорячи про «ножиці» в сих краях, треба мати на увазі, що єдиного мірила індексів нема.

По даних тов. Крижановського цифри розходження цін в різних країнах такі: за період від січня по липень—серпень 1923 р. відставання цін на продовольчі продукти від загально-товарового індексу складало в Англії 2%, у Франції—16%, в Швеції—9%, в Швейцарії—4%, в Сполучених Штатах—8%, в Німеччині—24%.

Ціни на продукти промисловости в Англії відставали на 3½%, у Франції були вище від загально-товарового індексу на 4%, в Швеції відставали на 8%, в Швейцарії перевищували на 10%, в Німеччині теж перевищували на 24%. Причина порушення трівкої рівноваги в цінах промислової й сільсько-господарської продукції лежить в порушенні темпу правильного розвитку світового господарства.

До наведених вище цифр треба внести коректив що до різних політик різних країн в справі мита, які оберігають інтереси як промисловости, так і сільського господарства.

Підходячи до розбору наших «ножиць», треба зазначити, що в основі їх лежить багато факторів, із котрих доведеться зупинитися на де-яких більш детально, на де-яких менш, з огляду на те, що вони в досить повній формі освітлювалися в пресі, як періодичній, так і неперіодичній.

Так доведеться лише в загальних рисах спинитися на факторі продукційному, впливові продукційних моментів на зріст цін на промислові продукти.

Цей фактор досить повно був освітлений в пресі, де зазначалося: не в достатній формі проведена концентрація промисловости, високий відсоток накладних видатків, дорогий апарат керуючих органів, податковий тягар на промисловості й т. д.

В цій галузі доведеться ще перевести немало різних і точних калькуляцій, характерних для різних родів продукції, але більш-менш усталеним можна вважати те, що головними моментами, які впливають на ціну продукції в процесі її вироблення, являється сировина, в де-яких паливо, накладні видатки.

Рішуче потрібно заперечити той факт, що на ціну продукції впливає розмір заробітної платні: заробітна платня складає в загальній калькуляції продукції незначний процент, і тому треба покінчити з балачками й дискусіями на тему про дальніше зниження зарплати. Правда, при студіюванні продукційних процесів, краще сказати, ролі, робочої сили їх, перед нами стоїть дальніше збільшення продуктивності праці, найдоцільніше використання робочої сили на найпотрібніших видах продукції, але це буде йти паралельно збільшенню зарплати.

Одним із важливих факторів, що впливає на зниження цін на продукцію сільського господарства, являється диспропорція, нерівномірність між випуском с.-г. продукції та продукції промисловости.

Це з'явище спостерігалось у нас і до війни. І тоді вже були досить сильні передумови «ножиць», але політика сприяння своїй промисловості в значній мірі урівноважувала протиріччя, і «ножиці» не розвивалися сильно й не трималися довго. Вони виступали й давали себе в знаки селянству лише під час реалізації нового врожаю, коли селянство під натиском податків мусило викидати на ринок в великій кількості свою продукцію.

Аналізуючи нашу діяграму «ножиць», ми на ній спостерігаємо моменти, аналогічні довійськовим «ножицям». Кінці «ножиць», розходяться особливо далеко в місяці серпень—вересень 22—23 р., що як раз припадає на час внесення продподатку й один. сільсько-господарчого податку, коли велика кількість хліба попадає до рук держави й на ринок, і на хліб мало попиту.

Спинимось більше детально на диспропорції. По матеріалах т. Крижановського валовий збір продукції сільського господарства в 1921 р. був 1.800 мільярд. пудів житніх одиниць (без Туркестану, Далекого Сходу та Закавказзя). В 1922 р. на цій площі вже було 3 мільярди пудів. Таким чином, сільсько-господарча продукція збільшилась на 1.200 мільйон. пудів. За той же час промисловість збільшилось лише на 240 мільйон. житніх одиниць, інакше кажучи, сільське господарство дало продукції в п'ять разів більше, ніж промисловість. Це є домінуючий фактор в розходженні кінців «ножиць». Характерно зауважити, що у нас на Україні за той же період співвідношення зросту промисловости та сільського господарства інше. По даних, правда, неостаточних, опублікованих нашою ВРНГ, зріст випуску валової продукції промисловости в цьому році більше за минулий рік на 40%. А сільське господарство по підрахунках нашого ЦСУ дало збільшення лише на 16% проти врожаю 1922 р.

Це лише продукція польових зернових культур, але сюди не додано продукцію садівництва, огородництва, скотарства й т. д., бо немає ще певних точних підрахунків.

Становище, очевидно, більш сприятливе на Україні паралізується тим, що українська промисловість випускає продукцію,

припустимо, металургичну, котра не йде на ринок, а йде на задоволення потреб державних, і значна частина її лежить мертвим грузом.

Детально розбираючи цю основну передумову про диспропорцію сільгосп. продукції з продукцією промисловою, тов. Крижановський наводить де-кілька інтересних цифр. По даних статистики Держплану та ЦСУ, продукція сільського господарства складає в 23 році 75% довійськової, а продукція промисловости лише 30—36%. Зростання далеко нерівномірне й не на користь промисловости.

Цікаві також і цифри тов. Громана, видатного економіста, співробітника Держплану. По його даних, валова продукція сільського господарства коштувала 6.120 мільйон. товарних карб., причому чистої було на 5.620 міль. тов. карб. Продукція промисловости давала 5.620 міль., а чистої, котра йшла на ринок, було лише на 2.300 міль.

В операційному 22—23 році по довійськових цінах продукція сільського господарства коштувала 4.590 міль. тов. карб., причому чистої повинно бути 4.200 міль. тов. карб. По тих же довійськових цінах валова продукція промисловости складала в 22—23 році 1.900 міль. тов. карб., чистої ж було всього 700 міль. тов. карб. По сучасних цінах, себ-то вважаючи на зниження ціни карбованця, справа виглядає трохи иначе. Продукція сільського господарства коштує 3.440 міль. карб., при чистій на 3.100 міль. тов. карб., а промисловість дає на суму 2.625, із котрих на чисту продукцію випадає 980 міль. тов. карб. Тут співвідношення таке, що сучасні ціни складають не 75% довійськових, а лише 62%.

Роля сільського господарства по сучасних цінах значно менша, ніж по довійськових тому, що сучасні ціни на хліб значно нижче довійськових. Через це валова продукція сільського господарства складає не 75% лише 56%, а продукція промисловости не 33%, як було до війни, а 43%, себ-то зараз ми маємо де-який перелом, хоча співвідношення в довійськових цінах було зовсім інше.

І от в цих цифрах починається перше розходження індексів на сільгосп. продукти й продукти промисловости.

В цілому лінія, котра б малювала хід зросту цінносних відношень, вже б розходилась з огляду на диспропорцію між випуском продукції сільського господарства й промисловости.

Все ж і статистики й економісти не визнають диспропорції єдиним і рішучим фактором, хоча й визнають його важливість. До розходження цін спричинилося ще багато інших факторів, із котрих треба зупинитися, в першу чергу, на таких: перший—це роля податків, роля державного оподаткування промисловости й податків на сільське господарство, себ-то, в якій мірі цей фактор впливає на розходження цін.

Другий фактор—вплив кредитної політики Держбанку й Промбанку на зріст цін.

Треба зазначити, що одним із важливих факторів розходження цін є наша система оподаткування й почасти єдиний сільсько-господарчий податок, строки внесення його. Зосередження в руках держави великої кількості хліба в часи внесення єдин. с.-госп. податку зменшувало попит на хліб на ринку, й ціни мусили падати.

Заведення податків в одній грошовій формі і на селі, як проєктується в 1924 році, може змінити на краще становище для хлібних цін.

Перейдемо до справи кредитної політики. Обвинувачують Народний Комісаріят Фінансів в тому, що він переважно кредитував промисловість, нічого не даючи або відпускаючи мізерні кошти для сільського господарства. НКФін і Держбанк, кредитуючи промисловість, давали їй можливість не шукати ринку збуту, а селянство, не маючи кредиту в потрібний момент, не могло купувати продукцію промисловости й не мало можливості налагодити збут своєї продукції.

Слід зазначити й про друге обвинувачення НКФіну в справі оподаткування промисловости. Тов. Преображенський, підраховуючи дані в цьому розумінні в Держплані, зробив де-які викладки про структуру капіталів промисловости й торгівлі, які визначають нашу господарчу кон'юнктуру. Він довів, що в 22—23 році валова продукція промисловости коштувала 1.656 мілн. зол. крб., а по сучасних цінах 2.315 мілн. зол. крб., із котрих чистої продукції з амортизацією 887 мілн. крб. Це чиста продукція, котра пішла в оборот. На цій частині продукції лежить тягар державного оподаткування в таких цифрах. Акцизів з цієї продукції взято в розмірі 108 мілн. крб., промислового податку 17 мілн. крб., мита 3 мілн. крб., місцевих податків 7 мілн. крб., разом 135 мілн. крб. Розуміється, такі податки, порівнюючи їх з цінністю чистої продукції, не можна не вважати занадто високими. Це також один із моментів, котрий впливає на ціни продукції, але, на думку Держплану, це також не рішає справи остаточно. Ці загальні цифри не досить яскраво виступають. Далеко яскравіш це виявляється, коли брати окремі продукти. Беремо, напр. сіль, котрої собівартість складає зараз 13,45 коп. проти довійськової продажньої ціни в 27 коп., в середньому зараз коштує 2 крб. 26 коп. Сюди входить 46 коп. акцизу, котрого до війни не було. Тут відсоток оподаткування значно вищий, ніж в загальних цифрах.

Таке оподаткування особливо підвищує ціни продуктів масового споживання, що йдуть на села: сіль, гас, мануфактура (цукор—більше споживають в місті).

Про кредитування промисловости свідчать операції Промбанку¹⁾. В справі кредитування у нас було не мало недореч-

¹⁾ Про них див спеціальну книжку, видану РСІ, тов. Трояновського «Синдикаты и государственная торговля». Москва, 1923 г.

ностей, часто досить важливих. Наприклад, Торгово-Промисловий Банк має вкладів від важкої індустрії 19,3%, від легкої лише 9,5%. В той же час кредитування важкої індустрії складає лише 12,5%, а легкої 38,5%.

Таким чином, повстає обвинувачення, що Промбанк кредитував легку промисловість за рахунок важкої. Тов. Сокольников¹⁾, оправдуючи політику Промбанку НКФіна вказував ще на те, що таке кредитування мало на меті стимулювати випуск продукції легкої індустрії, аби підготувати товари до осені, на час реалізації врожаю.

Далі, в справі кредитування треба навести ще одну цифру по уочно-позичкових операціях, переважно по товарних закладних та інших операціях. Тут картина у Промбанку така: важка індустрія по уочно-позичкових операціях мала у нього 20,6%, а легка 63%, із котрих текстильна 41,2%, харчова 11%, шкіряна 2,7%, хемична 8,3%. Наводячи ці справки, тов. Трояновський ставить загальне питання про роль й значіння Промбанку й, визнаючи не малу роль Промбанку в регулюванні промисловости, вказує, що й Промбанк іде по лінії тої ж необхідности, як і інші комерційні підприємства, себ-то по шляху збільшення оборотних коштів, накоплення своїх капіталів і т. інш.

Це, розуміється, буде штовхати промисловість по лінії найменшого опору, котра, проте, веде до замкнення нашої промисловости в узкому колі міського споживача.

Банковський же кредит, котрий лягає на вартість продукції в розмірі 5%, це є важкий кредит, він повинен відійти, зважаючи на зниження цін, від тої занадто комерційної лінії, котра була до сього часу. Накоплення капіталів повинно піти більш повільним темпом, не за рахунок підвищення цін.

В діаграмі «ножиць» звертає увагу те, що розходження оптових цін на продукцію сільського господарства й на продукцію промисловости значно випережає розходження цін роздрібового продажу, і роздрібні ціни розходяться з запізненням приміром на два-півтора місяця.

А це вказує на значні дефекти в справі розподілення продуктів, організації промисловости й заготовки продукції сільського господарства. Тут ми підходимо ще до одного важливого фактора, а саме практики наших торговельних органів і до тих шляхів, якими продукція доходить до споживачів. Економисти Держплану й ЦСУ надають велике значіння цьому запізненню росту роздрібних цін в порівнянні з оптовими й формулюють це запізнення, як шкідливий вплив неодночасного виходу в оборот промислової продукції.

І виходить таким чином, що в той час, коли вся господарча обстановка давить на селянське господарство в напрямку зниження цін, коли єдиний налог та інші витрати примушують

¹⁾ Народній Комісар Фінансів ССРР.

селянина збувати продукцію свою за низьку ціну, продукція промисловости ще не доходить до селянина, і течія промислової продукції не зустрічається з продукцією сільською й не урівнює її збут.

В цьому напрямі доведеться прийняти рішучі міри, аби злікувати те з'явище, що в самому низу, в роздрібному продажі продукція селянина являється самою низькою (дешевою), а продукція промисловости, ідучи зверху, являється самою високою (дорогою). Для урегулювання цього моменту, звичайно було б найправильнішим мати точний баланс нашого сільського господарства й промисловости, а також операційний план вчасного й пристосованого до кон'юнктури сільського ринку розподілення. На жаль, у нас ще немає таких загально-господарчих балансів на певний період, не лишається завданням майбутньої роботи, проте зараз ми вже маємо більш-менш певні дані, в якій кількості й якими шляхами йде продукція нашої промисловости.

Проф. Копенгауз, економіст, співробітник ВРНГ ССРР, дає пропорції, хоча й оговорується, що вони не збудовані на точному бухгалтерському обрахунку всіх елементів господарства, дає пропорції, по котрих розподілилася продукція 22-23 р. На його думку, на сільсько-господарчий ринок пішло на 400 мілн. тов. крб. продукції промисловости, а на міський на 700 мілн. тов. крб., і на державні заготовки, що фактично не являється споживанням і в оборот не йде, пішло на 300—350 мілн. тов. крб. і в півфабрикатах, себ-то на потребу самої промисловости лишилося на 150 мілн. тов. крб. Цей розподіл більш, ніж що инше, показує, що на наш сільський ринок, який по суті являється єдиним широким ринком для збуту продукції промисловости, пішло менше продукції, ніж на міський.

По підрахунках тов. Громана велика промисловість дала для міста теж на 700 мілн. крб., а для села лише на 300 мілн., дрібна ж кустарна промисловість дала для міста на 100 мілн., а для села на 400 мілн. Т. ч. місто споживає продукції на 800 мілн., маючи населення 20 мільйонів а село на 700 мілн., при кількості населення до 100 мілн., инакше кажучи, один міський мешканець споживав в шість разів більш, ніж сільський. Наша ж промисловість, як видно, працює більше на міський ринок, ніж на сільський.

В справі нашої торгівлі ми мусимо зазначити ще один момент, що зле відбивається на вартості продукції, коли вона доходить до споживача, а саме, надзвичайну складність апарата розподілення продукції. Більш-менш «стабілізованою» є драбинка збуту, що начисляє вісім ступнів: фабрика, трест, синдикат, центросоюз, райсоюз, ест і, нарешті, споживач. Драбинка досить струнка й спланована, але шкода в тому, що кожна ступінь накидає на ціну, й цілком природньо ціни страшенно зростають. Маємо де-кілька прикладів розходження цін між гуртовим та роздрібним

продажем. На 1-е січня 23 р. гуртова риночна ціна в Москві на ситець була 21 черв. копійка за аршин, а роздрібна—31, себ-то збільшення на 47%. На 1-е вересня ціна того ж ситцю була гуртом 35 коп., вроздріб 55, ріжниця в 57%, тому, що за весь час збільшувалася кількість торговельних інстанцій. Гуртова ціна на сіль на 1-е січня була 69 коп. за пуд, вроздріб 1 карб. 39 к., ріжниця в 95%. На 1-е вересня гуртова ціна була 1 карб. 62 коп. вроздріб до 3 карб., ріжниця—85%. Підвищенню цін на сіль в значній мірі спричинився акциз з 1-го січня по жовтень він виріс з 12,7 тов. коп. до 35,1 коп.

Ціна на цукор на 1-е січня гуртом—6 карб. 21 коп., вроздріб—8 карб. 40 к.; ріжниця в 21%. В-осени ця ріжниця виросла до 23%.

Загалом кажучи, ціни росли неупинно, дякуючи неорганізованості нашої торгівлі. Ринок до осені до певної міри протестував, але все ж таки приймав ціни, але з середини вересня зчинився значний затор і довелося приймати адміністративні міри для зниження цін. Цікаво порівняти середнє зростання торговельних накидок з довійськовими. До війни середня накидка від гуртових цін до роздрібних в Москві була 20%, зараз в середньому 40%. На провінції ріжниця ще вище, доходючи до 80%, а то й 100%.

Ясно, що у нашій торговельній практиці мало почувалася роля регулюючих органів і наш вплив в цьому напрямі.

Одним із моментів зросту цін є збільшення вартости промислової сировини, але по даних нашої промисловости збільшення цін на промислову сировину за останні півроку не досягало більше 50%, в таких основних продуктах, як бавовна, шкіра, текстильна сировина, значить, збільшення цін іде головним чином за рахунок торговельних видатків. Наведемо ще кілька прикладів. Ситець з 18 коп. виріс по мірі переходу від фабрики до споживача до 39 к.—наростання 117%. Скло, доходючи до споживача, виростає на 75%, сіль 1570%, цукор 225%, гас 464%.

Очевидячки, для боротьби проти зростання цін треба поліпшувати саме виробництво, раціоналізувати його ще більше, але що до торгівлі, то справа ясна, що в сій галузі доведеться вживати більше заходів, ніж що до виробництва. Доведеться оголосити рішучу боротьбу з накладними видатками в торгівлі, користуючись в цьому розумінні й кредитом таким чином, аби продукти промисловости як найшвидче досягали й мали збут на селянському ринкові.

Такі в основному, на нашу думку, причини «ножиць».

IV. ЯК ЗЛІКВІДУВАТИ «НОЖИЦІ».

Міри до ліквідації «ножиць», або до встановлення взаємодіношення цін можуть бути двоякого характеру по-перше, міри допомоги сільському господарству, збільшення цін на хліб

і. т. и., й, по-друге, заходи що до промисловости й торгівлі, заходи як організаційного, так і економічного характеру.

Спинаючись на перших, мусимо в першу чергу зазначити роль хлібного експорту й зовнішньої торгівлі взагалі для підвищення цін на хліб. Перед нами стоїть те ж саме завдання—збільшення хлібного експорту, що й торік. Коли торік ми змогли вивезти 47 міл. пудів, то на сей рік завдання є—вивезти 250 міл. пуд. Тільки реалізація нашої сільсько-господарськ. продукції на зовнішньому ринкові дасть необхідні ресурси для нашої промисловости, підвищить ціни на хліб на внутрішньому ринкові й значно вплине на урівноваження сільського господарства й промисловости. Інтересна думка в зв'язку з цим висувається в економічних колах. Повстає питання про товарову інтервенцію, себ-то про довіз продуктів широкого споживання.

На 12-ому з'їзді РКП, як відомо, було декларовано протекційну систему в нашій імпортній політиці. Зараз висувається думка, що довіз із за-кордону предметів широкого споживання, котрі там дешевші, можна буде пустити вроздріб по гуртових цінах нашої промисловости з тим, аби непорушити виробничої ціни нашої промисловости а вдарити по всіх цих накидках, накидочках, торговельних расходах. Ця думка заслуговує уваги, й коли її не можна признати в цілому, то над нею треба добре постудіювати й може частково примінити, оскільки продаж вроздріб у нас знаходиться переважно в руках крамарів.

В зв'язку з «ножицями» знову повстає справа про дальнішу уніфікацію податків на селі, про перехід від натуральної форми до цілковито грошової. В яких формах це буде робитися ще не відомо, але принципово вже визнано, і як перший крок до цього, збирання рештків єдиного сільсько-господарчого податку з 1-ого січня 1924 року буде переводитися виключно в грошовій формі.

Близько до цього стоїть справа нашої внутрішньої хлібної торгівлі. Наша внутрішня хлібна торгівля поставлена зле. У нас на Україні хліб самий дешевший доходить по де-яких місцях до 25 коп. за пуд жита, але уже в Тулі робітничі кооперативи не можуть купувати хліба дешевше 80—90 коп. Це вказує на відсутність доброї організації хлібної торгівлі.

Як одна з мір економічного характеру, котра може значно вплинути на рівень цін, являється заготовка промислової сировини. На сьогоднішній і завтрашній день ця проблема полягає в тому, щоби заготовку промислової сировини сполучити з заготовкою сировини взагалі закордоном і використати для цього певну частину валюти, вирученої від продажу хліба, лісу й т. и.

Заготовка сировини закордоном являється, з одного боку, тільки частиною товарової інтервенції, з другого боку, користуватися нею доведеться все одно, бо доведеться ж купувати таку, приміром, сировину, як бавовну, важку шкіряну сировину, гуму, які йдуть у нас на виготовлення продуктів широкого споживання. Тут

використання наших фінансів, валюти повинно йти під знаком здешевлення сировини. Розуміється, можливості у нас в цьому відношенні не дуже широкі, але це є міра, котра допоможе стиснути диспропорцію між приростом продукції промислової на 240 мільйонів і сільсько-господарчої на 1.200 мільйонів карб.

В ряді мір до поліпшення становища сільського господарства особливу увагу треба звернути на організацію сільсько-господарчого кредиту, з чим ми, треба признатися, запізналися. Ми піддержували промисловість і дали їй де-яку можливість виробити продукцію й для міського споживача, й для сільського, а зараз ми повинні знайти заходи до виходу із товарового затору, до розвитку сільсько-господарчого кредиту, збільшуючи можливість для низових споживчих ячеек в придбанні товарів.

До цієї справи доведеться підійти з двох боків. Перший шлях—це збільшення грошового кредиту для сільського господарства шляхом кредитування низових сільських ячеек, а другий—льготний відпуск в кредит товарів тих, напр., котрі залежуються на складах, як сільсько-господарчі машини то-що.

Перші міри до організації сільсько-господарського кредиту на Україні уже прийнято, організовано сільсько-господарський банк. Справа йде далі про посування грошей у низи, у села.

Розглянемо тепер, що треба зробити на місці для здешевлення промислової продукції.

Ясно, що, як і раніш, точна продукційна й торговельна калькуляція, регулярна відчитність лишається нашим завданням.

І тут доведеться проводити ще не одну кампанію за те, аби накладні витрати, як продукційні, так і торговельні, було зведено до мінімуму. Але й зараз вже боротьба за беспосереднє зниження цін дає свої результати. Так, акциз на сіль з 42 коп. знижено до 30 коп. на сіль до споживання, а на ту, що йде до промислового вжитку, знижено акциз до 12 коп.

Що до торговельної практики, то треба зупинитися на справі синдикатської торгівлі, її ролі, бо справу цю ще не добре розв'язано. Синдикати повставали у нас по принципу реставрації колишніх главків—текстильний синдикат із главтекстиля, соляний—із главсолі, і т. п. Спочатку трестам було надано примусового характеру, маючи на меті концентрацію в них торговельних функцій, регулювання торгівлю трестів в інтересах держави, а не окремого тресту чи підприємства. Але практика роботи показала, що в синдикатів лишилося ще багато главкистського, особливо в тих, котрі створено було примусово. Перейшли потім на добровільний характер об'єднання в синдикати, але й це не дало бажаних результатів. Стремління до своєї самостійної торгівлі у трестів, і навіть окремих підприємств було дуже сильне, й синдикати вдержались, приміром, в трьох галузях: текстильній, соляній, шкіряній, але їх роля не така значна. Так, текстильний синдикат в 1922 р. збув бавовняної продукції на 12%, в 1923—36%, шерстяна промисловість, котра

йде переважно на місті, збула через синдикат в 22 р. 5,4%, в 23 р.—9,7%. Ось цифри збуту солі. Одеська сіль через синдикат збула з 1-го березня 22 р. по 1 березня 23 р. лише 27,6%, а самостійно—72%, Кримська сіль через синдикат 54%, через трест 45%. Єлецька сіль через синдикат—34%, самостійно 66% свого випуску. Цифри ці вказують, що навіть найбільш сильні синдикати продавали меншу частину продукції, ніж самі трести. Трести організовували свої представництва та контори по всіх містах, часто однорodne виробництво мало де-кілька контор в одному місті.

Очевидно, доведеться передивитися й зліквідувати значну частину таких торговельних накопичень, надавши торгівлі більш планомірного характеру через кооперативні організації, котрі стають на ноги й котрим ще треба дати піддержку.

З другого боку у синдикатів мається другий дефект, а саме, вони нівелювали ціни, неживались на цих цінах для вирівнення своїх середніх арифметичних. Так, та ж сама бахмутська сіль давала 40% прибутку, і по докладу самого синдикату й по матеріялах його, він збитки других трестів покривав за рахунок прибутків бахмутської солі, хоча собівартість бахмутської солі вище за собівартість одеської, генічеської й навіть баскунчакської, котра як відомо, не добувається з землі, а береться прямо з поверхні.

В практиці синдикатів було багато такої механичної нівеліровки, і дуже мало учоту чисто господарської кон'юнктури окремих районів, і в цьому відношенні нам доведеться у всіх районах підходити до вивчення торгової практики наших органів та ув'язки її з дійсною кон'юнктурою даного району.

В цьому відношенні—першою мірою має бути де-який розрив цієї механичної нівеліровки, другою—є постанова Сесії ЦВК ССРР про розмежування галузів промисловости між союзними органами та окремими республіками, через що значна частина продукції регулюватиметься місцевими господарчими органами.

В справі регулювання нашої внутрішньої торгівлі повинно відмітити кваліть наших регулюючих органів, як то ком-внуторгу, котрий, регулюючи гуртові ціни, не міг охопити своїм впливом усю торгівлю.

Висувається проект організації комісаріату торгівлі з ячейками в губерніях, але з цим неможна погодитися. Треба прагнути того, аби не утворювати ще одного органу, котрий давитиме на «ножиці».

Далеко складніша справа—методи регулювання торгівлі. Що регулювати—гуртові ціни чи окремі елементи цін, накидки і т. ин., чи регулювати торгівлю вроздріб? Питання дуже серйозно.

Існує що до цього дві точки зору. Одна стоїть на тому, що можна зараз регулювати торгівлю вроздріб шляхом встановлення крайніх цін, себ-то примінити практику 17 року.

Друга точка зору полягає в тому, що регулювати роздрібні ціни можна й треба що до державної та кооперативної торгівлі, а приватного крамаря регулювати не слід, аби тим не залякати й не зробити враження повороту до епохи «військового комунізму».

В цій справі є плюси й мінуси. Плюс є в тому, що встановлення твердих цін кладе край для спекуляції, але це може викликати реакцію з боку приватної торгівлі, а коли її не регулювати то вона по регульованих занижених цінах скупить у державних та кооперативних організацій товари й приховає її до кращого часу.

Регулювання ж приватної торгівлі спричиниться до нелегальної торгівлі с-під поли, утворить захханалію переховання товарів, підвищення цін, а це буде викликати нарікання з боку споживачів.

На мою думку, вихід тут один: поруч з регламентацією гуртових цін на основі детального визначення продукційної калькуляції, ми повинні так збудувати торгівлю вроздріб, остільки зміцнити кооперацію та поліпшити справу розповсюдження через неї продуктів широкого споживання, аби ціни були більш менш стабілізовано, а трудові маси було заінтересовано в кооперації.

Тут знов доводиться вертатися до старої справи—зміцнення кооперації, котре повинно йти по лінії низових ячеек, а саме: треба фінансувати низові ячейки, щоби вони на вигідних для себе умовах купували товари у Вукопспілки чи Центросоюзу, а не залежали від зверхніх, головним чином, центральних кооперативних органів, менш пристосованих до ринку, ніж окрема ячейка. В регулюванні цін можна ставати лише на економічний, а не механічний шлях.

У всій проблемі приведення до певної пропорції продукції промисловости та сільського господарства не малу роль грає наш державний бюджет, від котрого залежить і розмір кредиту, що може бути даний і кооперації, й промисловости, й торгівлі. Тов. Сокольніков, відбиваючи напади на державний бюджет, настоював на тому, й це прийнято в практиці Радянської влади, аби бюджет наш був реальний, що бюджет вводиться в самі жорстокі рамки. Досить сказати, що кварталний бюджет, котрий було складено, урізано на 21%, і з простих причин. Було прийнято, що для Донбасу по його плану треба було дати 5 мілійонів, а Волхвострою 12 мілійонів, а вийшло, що в листопаді Донбасу прийшлося дати 9 мілійонів, а Волхвострою замість 12 28 мілійонів. Очевидно, державний бюджет треба буде перестроювати, не виходячи за затверджені цифри, зглядно потреб розвитку продукуючих галузів державного господарства. Ці ж потреби будуть визначать і розміри кредиту для кооперації та промисловости й сільського господарства.

По лінії дальнішого зміцнення сільського господарства буде йти й встановлення одної валюти, бо існування паралельне

червінців і радзнаків зле відбивається на сільському господарстві. В цій галузі намічається випуск дрібних купюр червінця, а також з весни срібної дрібної монети. І як об'єднуючий момент всієї роботи по стисненню «ножиць» стоїть тверде сплановання державного господарства, укріплення апарату державного регулювання господарства — Держплану, надання йому авторитету, перетворення його в господарчий штаб, разом з тим притягнення до нього уваги й критики широких громадських кол.

V. ВИСНОВКИ.

Підводячи підсумки аналізу причин та способів поладження «ножиць», мимоволі постає питання: що ж то є за «ножиці», чи природньо вони з'явилися, як довго триматимуться, чи зможуть повторитися й т. д. і т. д. Чи є «ножиці» криза, і як криза, то чого? Були за часів Радянської влади кризи. Була продовольча, була паливна. Яку ми кризу переживаємо зараз? Як що дивитися зовні, формально, то переживаємо кризу збуту, бо крамниці завалено крамом, а нема покупців. Але в такій же мірі це може бути названо кризою виробництва, бо «ножиці» спричиняються до закриття багатьох підприємств. На нашу думку, це не є криза, яка приходить від неналагодженої якоїсь одної частини господарства (такі кризи були у нас), це й не криза, яка буває, як незмінний супутник, в капіталістичному господарстві, це є переломний період в розвитку економіки Радянських Республік.

Нова економічна політика збудована на погодженні, ув'язці державної промисловості й державного апарату й приватного сільського господарства на фоні капіталістичного ринку. Цю ув'язку підпорядковано умовам капіталістичного ринку, на якому держава виступає, як майже монопольний контр-агент. Рівновага між двома сторонами піддержується, а може як раз і порушується, темпом росту продукційних сил.

Що ми нині маємо? Сільсько господарська продукція перевищує промислову, швидше розвивається. В умовах капіталістичного ринку це викликає здешевшання продукції. Промисловість також розвивається, але більш повільно. Між промисловістю та сільським господарством немає ув'язки в темпі росту. Це є перша неув'язка, цілком природня, цілком неминуча при сучасному стані техніки як сільського господарства, так і промисловості. Чим вона, однак, небезпечна? Тим, в що гострій формі вона проходить і несе знесилення, як селянства, так і пролетаріату (безробіття). А гостроту цій неув'язці надав наш бюрократичний апарат, котрий до об'єктивних умов ринку додав суб'єктивних: розбухання апарату, бюрократизацію, накладні видатки, крадіжництво, хабарництво, зловживання, а разом з тим наше невміння спланувати, охопити всю продукцію й торгівлю, всі галузі народнього господарства. Це все

в сумі складає отой діапазон розходження цін, котрий був би значно менший без цих суб'єктивних додатків. Такі неув'язки, очевидно, повторюватимуться.

В чому ж вихід? Для Радянської влади, що керує всім народнім господарством, завдання полягає в тому, аби зменшити гостроту першої серйозної неув'язки шляхом указаних в попередньому мір.

А головне завдання на даний мент полягає в тому, аби правильно скерувати план народнього господарства, орієнтуючись на потреби селянського ринку, зміло погодити інтереси селянства з інтересами промисловости й держави і жорстокою рукою на далі переводити здешевшання нашого державного апарату, його скорочення.

Треба зробити з нього не обузу, й досить тяжку, котра заважає маневрувати на ринкові, а стрункий і гнучкий апарат, котрий на всякий даний мент зміг би швидко й корисно орієнтуватися й допомагати.

Переведення цієї великої роботи по ліквідації «ножиць», яка має значіння не тільки для нас, але й для майбутньої світової революції, можливо при активній участі й допомозі з боку широких громадських робітничих і селянських мас Республіки.